

לפרשת וארא

הסופי והמתהווה

ד"ר אביעזר וייס

"וארא אל אברהם, אל יצחק ואל יעקב בא-ל שדי, ושמי ה' [שם ה-ו-י-ה] לא נודעתי אליהם". פרשת "וארא" פותחת בפסוק שמעלה שאלות תיאולוגיות סבוכות, הן מפני שהוא סותר, כביכול, דברים מפורשים שנאמרים בספר בראשית (כגון: "אני ה' [שם ה-ו-י-ה] אשר הוצאתיך מאור כשדים", ועוד), הן מפני עצם הקושי בהבחנת המשמעות בין "א-ל שדי" לשם ה-ו-י-ה. בעקבות דבריהם של הנצי"ב מוולוז'ין ושל ה"משך חכמה" על פסוק זה, אנסה להעמיד פירוש אפשרי.

במדרשים רבים ואצל פרשנים רבים בעקבותיהם מופיעה המשמעות של המילה "שדי" – "מי שאמר לעולמו: 'די!'" . כלומר, הקב"ה ברא את העולם באופן מושלם וסיים את הבריאה לחלוטין כך שהוא אינו צריך להתערב בה יותר. כך מסביר את הביטוי גם בעל "משך חכמה":

מאי "שדי"? שאמר לעולמו - "די"! והיינו שדי ורב הכנות הכין ועשה והזמין לעולמו, שהם יוכלו להוציא הבריאה אל שלמותה באופן הטבעי גם כן - אם ישמרו דרכי ה' - לאופן נשגב ואופן יותר נעלה, עד כי יצא מגדר הטבע לענין א - להי .

הבורא ברא את עולמו כך שהעולם בכוח עצמו יכול אפילו לצאת מגדר הטבעי אל גדר העניין האלוהי. הפוטנציאל של ההתעלות טמון בו בכוח הטבע של הבריאה.

לקב"ה היה "די" בזה, שכן בזה הושגה תכלית הבריאה, שימלא כבודו את כל הארץ. האבות הכירו את גדולתו של ה' באופן זה. ידוע המדרש המספר על אברהם המביט בעולם כמי שמביט בבירה דולקת וקובע ש"יש אדון לבירה". האבות לא הכירו היבט אחר של הקב"ה, שכן הם לא יכלו לראות את הבטחותיו הרחוקות – "אב המון גויים", "ושמתי את זרעך כעפר הארץ", "לזרעך אתן את הארץ הזאת" ועוד – מתקיימות בימיהם. הם גם לא יכלו להבין, לדברי הנצי"ב, איך רק על ידי מעשה הבריאה מתמלאת הארץ מכבודו של הקב"ה, אבל הם קיבלו את העובדה שאינם יכולים להבין ואת קביעתו של הקב"ה, שבבריאת הטבע לבד הוא משכין את כבודו בעולם. מבחינה זאת – העולם הוא סופי, פועל בעצמו ואינו זקוק להשגחה פרטית.

שם ה-ו-י-ה הוא ההיפך הגמור מהשם "שדי". הוא אומר שהבריאה לא הסתיימה, אלה שה' ממשיך ומְהַקֵּה את העולם, כלומר, משגיח עליו, בורא אותו ובונה אותו כל העת. ההתגלות בשם ה-ו-י-ה תהיה נחוצה מכאן ואילך לעם ישראל, כיוון שכל עניין יציאת מצרים יעשה באמצעות השגחה פרטית ולא כתוצאה ממהלכים טבעיים.

השאלה היא איך שני השמות הללו, המבטאים מהויות מנוגדות של הא-ל, דרים בכפיפה בו-זמנית? זה עניין שההיגיון שלנו אינו מקבל, אבל המציאות – ניסיון חיינו והניסיון ההיסטורי מראים שהוא אפשרי. עולם כמנהגו נוהג על פי חוקי הטבע, שאותם אנחנו יכולים לצפות מראש ועל פיהם אנחנו חיים ומתפתחים, אותם אנחנו חוקרים ובעקבות המחקר מתעלים עוד ועוד "כמעט" למעלת בורא. עם זאת אנו צופים בעליל נוראות בלתי טבעיות, כמו השואה, או נסים גלויים, כמו תקומת עם ישראל בארצו. איננו מבינים כיצד המנגנון האלוקי עובד, אבל אנחנו יודעים וחשים שהוא עובד. ואולי התעלה האדם כבר כל-כך שהוא מתקרב להבנת הסתירה הזאת? הפיסיקה של הקוונטים, תורה "צעירה" יחסית במדע, מביאה אותנו לדעת שתופעות סותרות יכולות להתקיים. אנחנו יודעים שמשהו קיים בצורה מסויימת, אבל כשאנחנו מתבוננים בו הוא משנה את מהותו לגמרי. "התודעה" המתבוננת בתופעה הפיסית היא המשנה אותה. לא מובן, לא יאומן, אבל עובדה טבעית! תופעה פיסיקלית חשובה זו מעמידה אותנו על חכמתו של ה"משך חכמה" שטוען כאמור, שהטבע בנוי בשלמות, וכולל בתוכו כבר גם את התופעות האלוהיות, וכך אולי נתקרב להבין איך הסופי והמתהווה תדיר דרים בכפיפה אחת בעולמו המדהים של הקב"ה.